

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Πτυχιακή εργασία

**Σημειώσεις για τη μετάφραση φεμινιστικών (λογοτεχνικών)
κειμένων στην Ελλάδα της μετά #metoo εποχής**

Μελίνα Χατζή Ξ2018002

Επόπτης: Νικολάου Πασχάλης

Δεύτερος επιβλέπων: Σωτήριος Κεραμίδας

Κέρκυρα 2023

**Σημειώσεις για τη μετάφραση φεμινιστικών (λογοτεχνικών)
κειμένων στην Ελλάδα της μετά #metoo εποχής**

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγικά.....	4
1.1	Οι ιδιαιτερότητες της λογοτεχνικής μετάφρασης	4
1.2	Φεμινιστική κριτική και λογοτεχνία	5
1.3	Ιστορικό πλαίσιο/The cultural moment.....	6
2	Φεμινιστική λογοτεχνία/ κριτική και μεταφραστικές σπουδές.....	7
2.1	Θεωρία ή θεωρίες; Χρήσιμοι προηγούμενοι σταθμοί.....	7
2.2	Φεμινιστικές θεωρίες μετάφρασης- Οι φεμινιστικές παρεμβάσεις στο κείμενο 8	
3	Η επιλογή των κειμένων προς μετάφραση	10
3.1	Το εκδοτικό περιβάλλον- Είδος και θεματολογία των επιλεγμένων κειμένων 10	
3.2	Οι συμμετοχές του μεταφραστή στον Ελληνικό χώρο- Οι πρόλογοι του μεταφραστή και η προσωπική σχέση του με το κείμενο.....	11
4	Εξετάζοντας περιπτώσεις μετά το 2018.....	12
4.1	Φεμινιστική λογοτεχνία και «εισαγόμενοι» όροι.....	12
4.2	Η αναδιατύπωση/διασκευή μύθου	14
4.3	Η αναμετάφραση κλασικών κειμένων	16
5	Συμπεράσματα	17
	Βιβλιογραφία	19

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται το θέμα της μετάφρασης φεμινιστικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια (2018-2022). Παρουσιάζονται οι διάφορες μεταφραστικές θεωρίες και η φεμινιστική λογοτεχνική κριτική καθώς επίσης και κοινωνικές συνθήκες στην Ελλάδα (#metoo, καραντίνα). Επιπλέον παρουσιάζονται οι ελληνικές εκδοτικές τάσεις και η συμμετοχή του μεταφραστή στην εκδοτική διαδικασία μεταφρασμένης λογοτεχνίας. Τέλος παρέχονται case studies με περιπτώσεις μεταφράσεων της τελευταίας τετραετίας για να εξεταστούν τα διάφορα είδη φεμινιστικής μετάφρασης προς τα Ελληνικά την συγκεκριμένη περίοδο και η σχέση τους με το κοινωνικό γίγνεσθαι.

Λέξεις κλειδιά: φεμινιστική μετάφραση και λογοτεχνία, εκδοτικό περιβάλλον, ελληνικές εκδόσεις την τελευταία τετραετία, case studies φεμινιστικής μετάφρασης στα Ελληνικά

1 Εισαγωγικά

1.1 Οι ιδιαιτερότητες της λογοτεχνικής μετάφρασης

Η λογοτεχνική μετάφραση είναι ένα είδος μετάφρασης που θεωρείται ιδιαίτερα δημιουργικό αλλά και απαιτητικό, καθώς χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες που δεν συναντάμε στα άλλα είδη. Τα κείμενα τα οποία πραγματεύεται είναι όσα θεωρούνται λογοτεχνικά, δηλαδή κατά κύριο λόγο κείμενα πεζογραφίας (είτε μυθιστορήματα είτε διηγήματα), θεατρικά έργα, ποίηση καθώς και δοκίμια.

Αυτό που διαφοροποιεί τα λογοτεχνικά κείμενα από τα υπόλοιπα είναι ακριβώς αυτή η λογοτεχνικότητά τους. Σε ένα λογοτεχνικό έργο δεν έχει σημασία μόνο το περιεχόμενο αλλά και η μορφή και ο τρόπος που εκφράζεται ένα νόημα. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στη λογοτεχνική μετάφραση ο μεταφραστής λειτουργεί και ως συγγραφέας που ξαναδημιουργεί το σύνολο του έργου σε μια άλλη γλώσσα. Δεν αρκεί να έχει άριστη γνώση της γλώσσας-πηγής και της γλώσσας-στόχου αλλά και να έχει «αυτί» όπως αναφέρει ο Rabassa στον (Munday, 2008:149), να καταλαβαίνει δηλαδή την «φωνή» του κειμένου προκειμένου να την μεταφέρει στη γλώσσα-στόχο όσο πιο άρτια και επιτυχημένα μπορεί.

Παρόλα αυτά η αυτονομία του λογοτεχνικού μεταφραστή επιδέχεται πολλούς περιορισμούς, αφού στη μεταφραστική διαδικασία εμπλέκονται αρκετοί παράγοντες. Περιορίζεται αρχικά από τις οδηγίες του εκδότη/πελάτη (Munday, 2008:151), αλλά και από την ίδια τη λογοτεχνική παράδοση ενός πολιτισμού, καθώς υπάρχει για παράδειγμα μια παγιωμένη προτίμηση στην οικειοποίηση ή την ξενοποίηση. Επιπλέον, ο αναγνώστης και τελικός δέκτης του μεταφράσματος έχει κάποιες προσδοκίες για το ανάγνωσμα, τις οποίες πρέπει να λάβει υπόψη ο μεταφραστής (Nord, 2018).

Τέλος, καθώς τα λογοτεχνικά κείμενα βρίσκονται συχνά σε διάλογο με προηγούμενα και σύγχρονα τους έργα, ενώ αποτελούν και τα ίδια μέρος του σώματος μια λογοτεχνικής παράδοσης υπάρχει έντονη διακειμενικότητα μεταξύ τους. Ο μεταφραστής πρέπει λοιπόν να γνωρίζει καλά τα λογοτεχνικά συστήματα με τα οποία ασχολείται και τις σχέσεις που αναπτύσσονται τόσο μέσα στο εσωτερικό τους όσο και μεταξύ τους, λειτουργώντας έτσι ως «διαμεσολαβητής» μεταξύ πολιτισμών, μεταφέροντας στοιχεία από τον έναν στον άλλον.

1.2 Φεμινιστική κριτική και λογοτεχνία

Η λογοτεχνία (και κατ' επέκταση η λογοτεχνική μετάφραση) είναι συχνά συνδεδεμένη με κοινωνικά ζητήματα και αποτελεί ένα μέσο τόσο για την έκφραση, όσο και τη διάδοση ιδεών. Τη δεκαετία του '60 συνδέθηκε στενά με την εξέλιξη του φεμινιστικού κινήματος, καθώς παράλληλα με το λεγόμενο δεύτερο κύμα φεμινισμού αναδύθηκε η φεμινιστική λογοτεχνική κριτική. Κατά το δεύτερο κύμα φεμινισμού, οι γυναίκες δεν πάλευαν πλέον για βασικά δικαιώματα όπως αυτό της ψήφου, αλλά πλέον προσπαθούσαν να βελτιώσουν τις υπάρχουσες συνθήκες, εστιάζοντας μεταξύ άλλων στα αναπαραγωγικά δικαιώματα και την πιο δίκαιη αμοιβή στην εργασία, ενώ γενικά το πλαίσιο της φεμινιστικής θεωρίας διευρύνθηκε ώστε να εξεταστεί και η ταξική και φυλετική διάσταση της (Rampton, 2015). Το 1970 εκδόθηκαν βιβλία-σταθμοί για την φεμινιστική λογοτεχνική κριτική που συνέβαλαν στην εδραίωσή της, όπως το *Sexual Politics* της Kate Millett, αν και δεν έλειψαν και οι πρώιμες δραστηριότητες όπως τα δοκίμια της Virginia Woolf και της Simone de Beauvoir που υποστήριζαν την ανάγκη της γυναικείας ανεξαρτησίας κάποιες δεκαετίες πριν (Sellers & Plain, 2007:6-10, 120-123).

Τα μετέπειτα χρόνια η φεμινιστική κριτική ακολούθησε την εξέλιξη της φεμινιστικής θεωρίας. Καθώς αυξανόταν ο αριθμός γυναικών συγγραφέων και άρα και

ο αριθμός των έργων γραμμένα από γυναίκες, η φεμινιστική κριτική δεν επικεντρωνόταν πλέον μόνο στην αναπαράσταση των γυναικών μέσα στα λογοτεχνικά έργα αντρών, όπως γινόταν τις πρώτες δεκαετίες της εμφάνισης της, αλλά και στην αναπαράσταση τους στα έργα γραμμένα από τις ίδιες. Μετά το τρίτο κύμα φεμινισμού, τη δεκαετία του '90, η φεμινιστική κριτική επικεντρώθηκε σε ακόμα πιο επίκαιρα θέματα, και άρχισε να εξετάζει τον φεμινισμό και την λογοτεχνία ακολουθώντας μια πιο διεπιστημονική προσέγγιση συνδυάζοντας στοιχεία από τη φυλετική, τη μετααποικιακή και τη queer θεωρία.

1.3 Ιστορικό πλαίσιο/The cultural moment

Το 2017-2018 ήταν μια καθοριστική περίοδος για το φεμινιστικό κίνημα, καθώς ξεκίνησε το κίνημα #metoo στις ΗΠΑ μετά από καταγγελίες για σεξουαλική κακοποίηση κατά του σκηνοθέτη Harvey Weinstein. Αργότερα το κίνημα έφτασε και στην Ελλάδα με έναυσμα την καταγγελία της Σοφίας Μπεκατώρου για τον βιασμό της από τον προπονητή της. Ως αλυσιδωτή αντίδραση πολλές γυναίκες κατήγγειλαν με τη σειρά τους περιστατικά σεξουαλικής, λεκτικής και ψυχολογικής βίας, από άτομα στον χώρο του αθλητισμού, του θεάτρου και της πολιτικής. Ένα χρόνο αργότερα, το 2019, στη διάρκεια της καραντίνας για τον περιορισμό της διασποράς του COVID-19 τα περιστατικά έμφυλης βίας στην Ελλάδα αυξήθηκαν δραματικά. Σύμφωνα με έκθεση της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων σημειώθηκαν 4872 κλήσεις στα κέντρα στήριξης για θύματα ενδοοικογενειακής βίας την περίοδο Νοεμβρίου '19- Οκτώβριου '20. Παράλληλα το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τη Γυναικοκτονία ανέφερε 19 γυναικοκτονίες στην Ελλάδα το 2020 και 30 το 2021.

Οι εξελίξεις των τελευταίων ετών αποτέλεσαν μια κρίσιμη στιγμή για τις γυναίκες και το φεμινιστικό κίνημα και η ελληνική εκδοτική δραστηριότητα δεν παρέμεινε ανεπηρέαστη. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι, μέσα από την εξέταση μεταφρασμένων λογοτεχνικών έργων που έχουν εκδοθεί αυτή την κρίσιμη περίοδο (2018-σήμερα) να γίνει μια προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων για το πώς αλληλεπιδρούν οι κοινωνικές αυτές εξελίξεις στη λογοτεχνία της χώρας, καθώς και πώς επηρεάζουν τις επιλογές των εκδοτών και των μεταφραστών σχετικά με το τι θεωρείται επίκαιρο και απαραίτητο να μεταφραστεί και να αποτελέσει μέρος του εθνικού λογοτεχνικού συστήματος της Ελλάδας.

2 Φεμινιστική λογοτεχνία/ κριτική και μεταφραστικές σπουδές

2.1 Θεωρία ή θεωρίες; Χρήσιμοι προηγούμενοι σταθμοί

Το λεγόμενο *cultural turn* των μεταφραστικών σπουδών ενθάρρυνε μεταξύ άλλων και την ανάπτυξη φεμινιστικών μεταφραστικών θεωριών και την διεπιστημονική προσέγγιση της μετάφρασης, αξιοποιώντας στοιχεία κι από άλλους τομείς, όπως τις πολιτισμικές σπουδές. Πριν σχολιαστούν ωστόσο οι φεμινιστικές θεωρίες θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούν κάποιες προηγούμενες μεταφραστικές θεωρίες- σταθμοί που έχουν επικεντρωθεί ιδιαίτερα και στη λογοτεχνική μετάφραση. Από τις κυριότερες μεταφραστικές θεωρίες είναι οι λειτουργικές που εμφανίστηκαν τη δεκαετία του '70, σύμφωνα με τις οποίες στο επίκεντρο βρίσκεται η *λειτουργία* του κειμένου, η οποία καθορίζει και την μεταφραστική μας στρατηγική. Ίσως η πιο διάσημη λειτουργική θεωρία είναι αυτή του Σκοπού που όπως συνοψίζεται στο *Towards a General Theory of Translational Action* υποστηρίζει ότι «ο σκοπός της μετάφρασης είναι πιο σημαντικός από τον τρόπο της δράσης, δηλ. ο σκοπός καθορίζει το αν, πώς και γιατί γίνεται κάτι» (Reiss & Vermeer, 2014:89). Στο ίδιο βιβλίο αναγνωρίζεται και η σημασία των κειμενικών ειδών, τα οποία χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένες συμβάσεις τις οποίες πρέπει να επιλέξει αν θα ακολουθήσει ο μεταφραστής. Λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη φύση των λογοτεχνικών κειμένων, ο λειτουργισμός φαίνεται να διευκολύνει τον μεταφραστή δίνοντας του μεγαλύτερη ελευθερία και τη δυνατότητα να δικαιολογεί τις επιλογές του στη βάση του «Σκοπού», ακόμα και αν ο σκοπός δεν καθορίζεται πάντα από τον ίδιο.

Η θεωρία των πολυσυστημάτων που αναπτύχθηκε από τον Even- Zohar επίσης επικεντρώθηκε στη λογοτεχνία και, εξελίσσοντας τις ιδέες του ρωσικού φορμαλισμού, υποστήριξε ότι πρέπει να εξετάζουμε ένα λογοτεχνικό έργο ως μέρος ενός ευρύτερου συστήματος, τόσο λογοτεχνικού όσο και ιστορικο-κοινωνικού. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία τα εθνικά συστήματα λογοτεχνίας αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και η μεταφρασμένη λογοτεχνία μπορεί κάλλιστα να αποκτήσει τη θέση της στο σύστημα μιας χώρας εισάγοντας νέα στοιχεία και εμπλουτίζοντας το (Even-Zohar, 1990:45-51). Η θεωρία των πολυσυστημάτων υπογραμμίζει και τις σχέσεις ισχύος μεταξύ χωρών και γλωσσών μέσα από τη διάκριση των λογοτεχνικών συστημάτων σε *κεντρικά* και *περιφερειακά* ανάλογα με τη θέση που έχουν στο ευρύτερο δίκτυο, αν και έχει υπάρξει

κριτική της θεωρίας αναφορικά κυρίως με την χρήση εννοιών όπως αδύναμο ή ισχυρό σύστημα αλλά και σχετικά με τα κριτήρια με βάση τα οποία καθορίζονται (Bassnett & Lefevere, 1998). Παρόλα αυτά είναι σημαντικό που έρχεται στο προσκήνιο η σχέση λογοτεχνίας/μετάφρασης και κοινωνίας, επισημαίνοντας την επιρροή που έχει το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι και η αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτισμών στη διαμόρφωση των εθνικών λογοτεχνικών συστημάτων και αντίστροφα.

Οι πολιτισμικές μεταφραστικές θεωρίες με τη σειρά τους επισήμαναν την ύπαρξη ενός δικτύου παραγόντων στη διαδικασία της μετάφρασης λογοτεχνικών έργων. Ο Lefevere υπογράμμισε την ύπαρξη παραγόντων εντός και εκτός λογοτεχνικού συστήματος, όπως εκδότες, μεταφραστές, κριτικοί αλλά και ΜΜΕ, που επηρεάζουν την υποδοχή της μετάφρασης και της λογοτεχνίας από ένα αναγνωστικό κοινό και που συμβάλλουν δραστικά στη δημιουργία του λογοτεχνικού κανόνα της κάθε περιόδου (2016:11-25). Αναφέρεται μάλιστα και στη περίπτωση της μετάφρασης φεμινιστικών κειμένων, λέγοντας ότι αρκετά φεμινιστικά κείμενα που είχαν ξεχαστεί αναμεταφράστηκαν όταν υπήρχε πλέον μια ανεπτυγμένη φεμινιστική κριτική να τα ενστερνιστεί και να τα προωθήσει. Η Bassnett επίσης εστίασε στις δυναμικές ισχύος που αναπτύσσονται πίσω από τη μετάφραση, καθώς τα κείμενα που επιλέγονται προς μετάφραση και προώθηση αντιπροσωπεύουν στο μεγαλύτερο βαθμό τους την ηγεμονική τάξη της κάθε εποχής και τις αξίες της (1998:135). Συμπερασματικά, είναι σημαντικό να συλλογίζεται κανείς τον ρόλο που παίζουν οι εκδότες αλλά και οι μεταφραστές στη διαδικασία της εδραίωσης μιας λογοτεχνικής μετάφρασης ειδικά, αλλά και λογοτεχνικού έργου γενικά, και να μην εξετάζουμε ένα μεταφρασμένο κείμενο αποκομμένο από τις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες εκδόθηκε.

2.2 Φεμινιστικές θεωρίες μετάφρασης- Οι φεμινιστικές παρεμβάσεις στο κείμενο

Ήδη από την εμφάνιση της φεμινιστικής λογοτεχνικής κριτικής είχε βρεθεί στο επίκεντρο η σημασία της γλώσσας, τόσο αναφορικά με τον τρόπο που αντικατοπτρίζονται μέσα από αυτήν οι δυναμικές του φύλου, τις οποίες μπορεί να διαιωνίσει ή να ανατρέψει, όσο και με τη χρήση της ως εργαλείο για την γυναικεία έκφραση και ανεξαρτητοποίηση. Το 1976 η Cixous εισήγαγε τον όρο *écriture feminine*, δηλαδή γυναικεία γραφή, υποστηρίζοντας ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ του αντρικού

και του γυναικείου τρόπου γραφής και ότι είναι ανάγκη οι γυναίκες να γράφουν και να εκφράζουν την εμπειρία τους χρησιμοποιώντας τη δική τους γλώσσα και ύφος γραφής. Οι ιδέες αυτές επηρέασαν και τις μεταφραστικές σπουδές που έστρεψαν την προσοχή τους στο ρόλο του φύλου στη μεταφραστική διαδικασία: του γραμματικού φύλου μιας γλώσσας, της αναπαράστασης του μέσα από αυτήν, αλλά και του φύλου του μεταφραστή και του συγγραφέα. Επισημάνθηκε μεταξύ άλλων η κεντρική σημασία του φύλου στη μετάφραση, καθώς η ιδέα της ανισότητας των φύλων και των πατριαρχικών ιδεωδών αναπαράγονταν ακόμα και στον τρόπο με τον οποίον συζητάμε και αντιμετωπίζουμε τη μεταφραστική διαδικασία, χρησιμοποιώντας όρους όπως «οι ωραίες άπιστες» ή και μέσα από την αντιστοιχία μεταξύ της πιο «υποβαθμισμένης» θέσης της μετάφρασης σε σχέση με το πρωτότυπο και της γυναίκας σε σχέση με τον άντρα (Simon, 2003:8-11).

Παράλληλα, στο πρακτικό μέρος της μεταφραστικής διαδικασίας αναπτύχθηκαν χαρακτηριστικές στρατηγικές φεμινιστικής μετάφρασης. Στη von Flotow (1991:74-80) παρουσιάζονται οι τρεις που ακολουθούν: Ως πρώτη στρατηγική αναφέρει τη συμπλήρωση (supplementing) όπου ο μεταφραστής (ή πιθανότατα μεταφράστρια) συμπληρώνει και εξηγεί μέσα στο κείμενο το νόημα που αποδίδεται στην γλώσσα-πηγή σε περίπτωση που δεν είναι άμεσα εμφανές λόγω της δομής της γλώσσας στόχου. Ως δεύτερη πρακτική παρουσιάζει τη χρήση παρακειμένων (paratexts), δηλαδή τον πρόλογο και τις υποσημειώσεις (prefacing and footnoting) προκειμένου να γίνει η μεταφράστρια ορατή. Την στρατηγική αυτήν την παρατηρούμε αρκετά συχνά και σήμερα (όπως θα φανεί και στα επόμενα κεφαλαία που θα εξεταστούν συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα) και αποτελεί μια λύση που επιτρέπει στο μεταφραστή να δηλώσει την παρουσία του και εκφραστεί χωρίς αυτό να γίνει εις βάρος του πρωτοτύπου. Από την άλλη, η von Flotow αναφέρει και μια πιο ριζική στρατηγική, κατά την οποία γίνεται παρέμβαση στο κείμενο (hijacking). Μια τέτοια παρέμβαση είναι η συνειδητή επιλογή επιτονισμού των στοιχείων που δηλώνουν φύλο (π.χ το να προτιμηθεί μια θηλυκή κατάληξη στα Ελληνικά αντί για τη συμπεριληπτική αρσενική).

3 Η επιλογή των κειμένων προς μετάφραση

3.1 Το εκδοτικό περιβάλλον- Είδος και θεματολογία των επιλεγμένων κειμένων

Η επιλογή των μεταφρασμένων έργων εντάσσεται στην ευρύτερη διαδικασία επιλογής των έργων προς έκδοση. Προφανώς οι εκδοτικοί οίκοι αποτελούν στην ουσία επιχειρήσεις που αποβλέπουν στο κέρδος και επομένως ως ένα βαθμό επιλέγουν τα βιβλία που θεωρούν ότι θα έχουν επιτυχία στην αγορά και θα προσελκύσουν το αναγνωστικό κοινό. Παράλληλα, μπορεί να επανεκδώσουν ή να μεταφράσουν παλαιότερα έργα τα οποία θεωρούνται διαχρονικά ή έχουν επανέλθει στη μόδα. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει ότι οι μεταφραστές δεν μπορούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία επιλογής. Οι εκδόσεις Διόπτρα για παράδειγμα, με τις οποίες ήρθα σε επικοινωνία, ανέφεραν ότι η επιλογή γίνεται από το αρμόδιο τμήμα, αλλά οι μεταφραστές- συνήθως εξωτερικοί συνεργάτες- είναι ευπρόσδεκτοι να προτείνουν και οι ίδιοι τίτλους προς μετάφραση και έκδοση. Το σημαντικό είναι τα βιβλία που επιλέγονται να «ταιριάζουν στο εκδοτικό τους πρόγραμμα», δηλαδή να ανήκουν σε κάποιο από τα είδη βιβλίων που εκδίδουν (λογοτεχνία, επιστημονικά έργα, παιδικά κτλ.). Όσον αφορά τις υπάρχουσες τάσεις στη λογοτεχνία είναι έντονα επηρεασμένες από τον ξενόγλωσσο και ιδίως τον αγγλοαμερικανικό λογοτεχνικό χώρο, ενώ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους διαδραματίζουν πλέον και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αρκετοί εκδοτικοί οίκοι έχουν σήμερα στο eshop τους τη κατηγορία #booktok, ενώ τα best sellers του 2022 ήταν συχνά μεταφρασμένη λογοτεχνία. Για παράδειγμα, στις εκδόσεις Διόπτρα τα 3 από τα 5 πρώτα best sellers είναι ξένη λογοτεχνία και συγκεκριμένα από αμερικανούς συγγραφείς, ενώ στις εκδόσεις Μίνωας στην κατηγορία best sellers βρίσκονται 67 βιβλία σύγχρονης μεταφρασμένης πεζογραφίας και 49 κλασικής σε αντίθεση με τα 62 ελληνικής πεζογραφίας και μόλις 5 κλασικής ελληνικής λογοτεχνίας.

Οι εκδοτικοί οίκοι έχουν είτε την επιλογή να ακολουθήσουν ξένες τάσεις και να τις μεταφέρουν στην ελληνική αγορά- μια επιλογή που απαιτεί χαμηλό ρίσκο, καθώς ουσιαστικά μεταφράζονται λογοτεχνικά βιβλία που ήδη έχουν αποτελέσει εμπορική επιτυχία στις ξένες αγορές- είτε να συμβάλλουν πιο ενεργά στη διαμόρφωση του εκδοτικού περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, οι εκδόσεις Gutenberg εκδίδουν τη σειρά Aldina στην οποία συμπεριλαμβάνουν συγκεκριμένους τίτλους (που συνήθως έχουν

λάβει και κάποια λογοτεχνική διάκριση) και παρουσιάζουν τα έργα της σειράς ως έργα με σπουδαία λογοτεχνική αξία προσθέτοντας έτσι τον αξιολογικό παράγοντα και ξεχωρίζοντας ορισμένα έργα ως πιο ποιοτικά. Υπάρχουν επίσης εκδόσεις που επικεντρώνονται σε συγκεκριμένα λογοτεχνικά είδη, όπως οι εκδ. Carnínoia που εκδίδουν αποκλειστικά ισπανόφωνη λογοτεχνία και συνήθως νουάρ. Έτσι εδραιώνουν την παρουσία τους ως παροχείς κάποιου συγκεκριμένου υπο-είδους λογοτεχνίας αλλά και το «προτείνουν» στους αναγνώστες. Πάντως όσον αφορά τα σύγχρονα φεμινιστικά έργα δεν μπορεί κανείς να διακρίνει εύκολα αν η επιλογή να μεταφραστούν γίνεται λόγω της ιδεολογικής τους κατεύθυνσης ή απλά λόγω της επικαιρότητάς τους.

3.2 Οι συμμετοχές του μεταφραστή στον Ελληνικό χώρο- Οι πρόλογοι του μεταφραστή και η προσωπική σχέση του με το κείμενο

Η συμμετοχή του μεταφραστή στην έκδοση ενός ξενόγλωσσου λογοτεχνικού έργου, αν και καθοριστικής σημασίας, δεν είναι πάντα εμφανής. Αυτό βέβαια εξαρτάται και από τη χώρα και τις συμβάσεις που επιτρέπουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό την προβολή του και τις επεμβάσεις του στο κείμενο. Στον αγγλοαμερικανικό εκδοτικό χώρο για παράδειγμα, δημιουργείται συχνά η εντύπωση ότι τα μεταφρασμένα έργα είναι πρωτότυπα, καθώς ακολουθείται μια οικειοποιητική μετάφραση και οι παρεμβάσεις του μεταφραστή στο κείμενο δεν είναι τόσο έντονες. Επομένως είναι πολύ έντονο αυτό το φαινόμενο που ο Venuti ονόμασε «αορατότητα» του μεταφραστή (1995). Στον ελληνικό εκδοτικό χώρο ωστόσο αυτή η αορατότητα δεν είναι τόσο έντονη. Συνήθως βλέπουμε όχι μόνο το όνομα του μεταφραστή στο εξώφυλλο, αλλά και την προσθήκη *Προλόγων του Μεταφραστή* όπου αναλύει το έργο που έχουμε στα χέρια μας και εξηγεί τις μεταφραστικές στρατηγικές του ή ακόμα και τις προσωπικές του θέσεις, ενώ πολύ συνήθης πρακτική είναι και οι *Σημειώσεις του Μεταφραστή* μέσα στο έργο, οι οποίες κάνουν άμεσα ορατή την συμμετοχή του στην επεξεργασία του κειμένου. Οι διαφορετικές αυτές συνθήκες πιθανότατα οφείλονται και στο γενικότερο status που έχει η μετάφραση σε κάθε χώρα. Καθώς τα ελληνικά δεν έχουν την ευρεία διάδοση ή την «ηγεμονική» θέση της αγγλικής, υπάρχει πολύ μεγαλύτερη εισαγωγή ξένης λογοτεχνίας (κυρίως μεταφρασμένης από τα Αγγλικά) στην Ελλάδα σε σχέση με τον αγγλοαμερικανικό χώρο όπου μόλις το 3% των βιβλίων είναι μεταφρασμένη λογοτεχνία. Κατά συνέπεια υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη για

μεταφραστές και είναι πολύ πιο δύσκολο να συγκαλυφθεί η ιδιότητα του μεταφρασμένου κειμένου.

Εξετάζοντας επιλεγμένα βιβλία φεμινιστικής λογοτεχνίας διαπιστώνουμε ήδη από το εξώφυλλο το όνομα των μεταφραστριών, ενώ σε αρκετά υπάρχουν και πρόλογοι από τις μεταφράστριες από τους οποίους μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες σχετικά με το έργο και τη σημασία του. Τα παρακείμενα αυτά μας δίνουν παράλληλα πρόσβαση στη στρατηγική της μεταφράστριας αλλά και στις σκέψεις της σχετικά με τα αντίστοιχα λογοτεχνικά έργα. Για παράδειγμα, στους πρόλογους του *Κορίτσι, Γυναίκα, Άλλο*, και στη *Κίτρινη Ταπετσαρία* οι μεταφράστριες αναφέρουν το κίνημα #metoo θεωρώντας το επίκαιρο και σχετικό με το έργο που έχει μεταφραστεί, ενώ αναφέρουν και τις προσωπικές τους απόψεις, δηλώνοντας μάλιστα την επιθυμία τους να μεταφράσουν τα κείμενα. Στο σημείωμα της μεταφράστριας της *Κίτρινης Ταπετσαρίας* η μεταφράστρια εκφράζει ακόμα και την άποψη της για την πρόοδο του φεμινισμού στην Ελλάδα, αλλά και την ψυχολογική της κατάσταση όσο μετέφραζε το έργο κατά τη διάρκεια της καραντίνας. Ο μεταφραστής επομένως φαίνεται να συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία της μετάφρασης, τόσο στην επιλογή όσο και στον τρόπο που θα παρουσιαστεί ένα ξένο έργο στο ελληνικό κοινό. Επιπλέον, μέσα από τα προσωπικά σχόλια του καταλαβαίνουμε ότι δεν είναι ένας εντελώς ουδέτερος αναγνώστης, αλλά έχει τις δικές του επιρροές και καταβολές που τον οδηγούν στην επιλογή και μετάφραση κειμένων που τα νιώθει πιο οικεία ή που μπορεί ακόμα και να ταυτίζονται με τις προσωπικές του εμπειρίες. Αυτό μπορεί να είναι σε μεγάλο βαθμό θετικό, καθώς λ.χ. μια μεταφράστρια μπορεί να ερμηνεύσει υποδηλούμενα στοιχεία που ίσως να μην αντιλαμβανόταν ένας άντρας μεταφραστής που δεν έχει ζήσει τις ίδιες εμπειρίες, αν και πρέπει να υπάρξει και προσοχή ώστε να μην μειωθεί η αμεροληψία προς το πρωτότυπο και η μετάφραση επηρεαστεί σημαντικά από τις προσωπικές καταβολές.

4 Εξετάζοντας περιπτώσεις μετά το 2018

4.1 Φεμινιστική λογοτεχνία και «εισαγόμενοι» όροι

Τα λογοτεχνικά έργα που εξετάζονται παρακάτω επιλέχθηκαν τυχαία, αλλά ακολουθούν παρόμοια θεματολογία, αφού πραγματεύονται τη γυναικεία πραγματικότητα από μια φεμινιστική οπτική, συζητώντας θέματα όπως το φύλο, τη σεξουαλικότητα, τη φυλή, το ζήτημα της αυτονομίας του γυναικείου σώματος και τις

επιπτώσεις της πατριαρχικής δομής της κοινωνίας. Παρόλο που πρόκειται για έργα από διαφορετικές χώρες, η πραγματικότητα που παρουσιάζεται μέσα σε αυτά είναι σχεδόν παγκοσμίως αναγνωρίσιμη και έτσι δεν είναι δύσκολη η πρόσληψή τους από το ελληνικό κοινό σε επίπεδο περιεχομένου.

Ο μεταφραστής ωστόσο συναντά δυσκολίες καθώς υπάρχουν αρκετοί *culture-specific* όροι ή έννοιες που δεν έχουν ισοδύναμο στην χώρα-στόχο, αλλά και δυσκολίες λόγω της διαφορετικής δομής μεταξύ γλωσσών. Για παράδειγμα, εξετάζοντας το *Κιμ Τζιγιάνγκ* βρίσκουμε αρκετούς όρους από την κορεάτικη κουλτούρα που δεν έχουν αντίστοιχο στα Ελληνικά. Η προσέγγιση της μεταφράστριας είναι συνήθως η επεξήγηση του όρου με τη χρήση ΣτΜ. Στην περίπτωση π.χ. της λέξης *ντοεντζάγκνιο*, παρόλο που υπάρχει μια σχετική εξήγηση και μέσα στο κείμενο (δλδ. *Γυναίκα που τρώει πάντα φασολιού... σεξιστική λέξη*) χρησιμοποιείται ένα ΣτΜ για να το επεξηγήσει αναλυτικότερα παραθέτοντας και παραδείγματα. Αντιθέτως στην αγγλική μετάφραση του βιβλίου δεν υπάρχει ΣτΜ ούτε κάποια προσθήκη. Διακρίνουμε έτσι και τη διαφορά μεταξύ πολιτισμών, καθώς οι ελληνικές εκδόσεις τείνουν να μην οικειοποιούν τόσο έντονα το κείμενο και να διατηρούν έντονη την παρουσία του μεταφραστή και την έμφαση στον πολιτισμό-προέλευση. Θα μπορούσαμε βέβαια να αποδώσουμε τις επιλογές αυτές και σε άλλους παράγοντες, όπως την μεγαλύτερη επαφή που έχει η Αμερική με την Κορέα μέσα από την επιρροή του πολιτισμού και της μετανάστευσης και άρα την υπόθεση ότι οι αναγνώστες έχουν μεγαλύτερη οικειότητα με τον κορεάτικο πολιτισμό.

Άλλο πρόβλημα αποτελεί και η έλλειψη ορολογίας όσον αφορά λέξεις που δεν είναι απαραίτητα συνδεδεμένες με έναν πολιτισμό αλλά και πάλι δεν είναι τόσο διαδεδομένες και δεν χρησιμοποιούνται ευρέως. Στο *Κορίτσι, Γυναίκα, Άλλο* η μεταφράστρια εφευρίσκει νεολογισμούς για να αποδώσει όρους αναφερόμενους σε φυλετικές ταυτότητες όπως τα *staticgender* και *polygender* που αποδίδει ως *θολόφυλους* και *πολύφυλους*. Ωστόσο αναφέρει σε ΣτΜ ότι αποτελούν δικές της αποδόσεις και δεν είναι επίσημες λέξεις στην ελληνική γλώσσα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η μεταφράστρια έχει εμφανώς σημαντική συμμετοχή στην εκδοτική διαδικασία και αρκετή ελευθερία, ενώ φαίνεται και η δυνατότητα του μεταφραστή να συμβάλλει ακόμα και στην εξέλιξη της ίδιας της γλώσσας προτείνοντας αποδόσεις για να καλύψει κενά της.

Τέλος, στο ίδιο βιβλίο προκύπτουν και ζητήματα λόγω της διαφορετικής δομής των γλωσσών, όταν πρέπει να γίνει μετάφραση από μια γλώσσα που είναι πιο ουδέτερη γραμματικά όπως τα Αγγλικά, προς μία όπως τα Ελληνικά όπου το φύλο αποκρύπτεται πολύ πιο δύσκολα. Η Ρένα Χατχούτ επέλεξε λ.χ. να μεταφράσει έναν χαρακτήρα μη-δυναδικού φύλου που στα Αγγλικά αναφέρεται απλά ως Morgan ως «το Μόργκαν». Αν και δεν είναι ιδιαίτερα διαδομένη η χρήση του ουδετέρου στα Ελληνικά για να αναφερθούμε σε άτομα, αποτελεί μια εύλογη λύση που μπορεί να οδηγήσει και στην κανονικοποίηση της συγκεκριμένης χρήσης της γλώσσας. Πάντως, οι γραμματικές διαφορές δημιουργούν σίγουρα πρόβλημα, ειδικά σε περιπτώσεις που σκόπιμα αποκρύπτεται το φύλο από τον συγγραφέα.

4.2 Η αναδιατύπωση/διασκευή μύθου

Μια ιδιαίτερη κατηγορία φεμινιστικής λογοτεχνίας αποτελούν τα έργα βασισμένα σε αρχαίους ελληνικούς μύθους, π.χ. η *Κίρκη* της Madeline Miller και η *Αριάδνη* της Jennifer Saint. Το συγκεκριμένο είδος ακολουθεί μια «φόρμουλα» κατά την οποία μυθολογικές φιγούρες γυναικών που παραδοσιακά εξαρτώνταν και ορίζονταν από τη σχέση τους με τους άντρες πρωταγωνιστές, τίθενται στο επίκεντρο της αφήγησης και αναπτύσσονται ως αυτόνομοι χαρακτήρες με πολύπλοκα συναισθήματα και σκέψεις. Τα συγκεκριμένα βιβλία είχαν ιδιαίτερη επιτυχία στον αγγλόφωνο χώρο και μεταφράστηκαν και στα Ελληνικά έχοντας αντίστοιχη επιτυχία (π.χ. στο Public η *Κίρκη* παραμένει στα ευπώλητα 3,5 χρόνια μετά την κυκλοφορία του το 2019). Η μετάφραση των συγκεκριμένων αφηγήσεων μπορεί να θεωρηθεί κατά κάποιον τρόπο «διπλή μετάφραση» καθώς η ίδια η συγγραφή τους αποτελεί αναδιατύπωση των αρχαίων μύθων και επομένως μπορεί να συμπεριληφθεί στην κατηγορία της διασκευής ή ελεύθερης μετάφρασης. Οι γνώσεις μας για τη μυθολογία προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από τις αναφορές σε έργα της αρχαίας γραμματείας όπως η *Θεογονία* του Ησίοδου και τα ομηρικά έπη, αλλά και από αρχαιολογικά ευρήματα (Adkins & Pollard, 2023), επομένως υπάρχει μια ποικιλία πηγών με σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ τους που αντλούσαν έντονα από την προφορική παράδοση. Επομένως ο μύθος, δηλαδή το «κειμένο- πηγή» από μόνο του δεν απαιτεί την πιστότητα. Έτσι εν τέλει έχουμε μια μετάφραση όχι με τη στενή έννοια του όρου (της γλωσσολογικής προσέγγισης), αλλά με την έννοια της διασκευής δηλαδή της μεταφοράς της ουσίας του κειμένου- πηγή σε έναν πολιτισμό- στόχο, σε αυτήν την περίπτωση και σε μια διαφορετική χρονική περίοδο. Μέσω της μετάφρασης ένα

ολόκληρο στοιχείο πολιτισμού επανεισάγεται σαν «αντιδάνειο» στον αρχικό του πολιτισμό εισάγοντας και τις ιδέες που περιέχει.

Υπάρχει ωστόσο και η περίπτωση μετάφρασης με την «παραδοσιακή» έννοια, όπως η πρόσφατη μετάφραση της *Οδύσσειας* από την Emily Wilson που αποτελεί την πρώτη μετάφραση του έργου από γυναίκα στα Αγγλικά (Omnia, 2018). Η Wilson συμπεριλαμβάνει στο βιβλίο ένα *Σημείωμα του μεταφραστή* στο οποίο αναφέρεται στις επιλογές της σχετικά με την αποτύπωση των γυναικείων φιγούρων και την προσπάθεια της να δημιουργήσει μια μετάφραση που δεν θα επαναλαμβάνει σεξιστικές και ρατσιστικές ιδεολογίες. Αναφέρεται για παράδειγμα στην επιθυμία αποφυγής μισογυνιστικών χαρακτηρισμών για την Ελένη ή τις σκλάβες, καθώς και την προσπάθεια προβολής του κεντρικού ρόλου της Πηνελόπης μέσα από τους χαρακτηρισμούς της (Wilson, 2018:286-297). Πρόκειται για μια μετάφραση έντονα επηρεασμένη από το φύλο της μεταφράστριας και καθοδηγούμενη από τις ιδεολογικές κατευθύνσεις της και τις εμπειρίες της. Αναφερόμενη ωστόσο στις επιλογές των προηγούμενων (αντρών) μεταφραστών η Wilson δίνει μια αφορμή για την κριτική εξέταση της έννοιας της φεμινιστικής μετάφρασης. Είναι τελικά η μετάφραση της φεμινιστική, κι αν ναι, είναι ως προς το πρωτότυπο κείμενο ή σε σχέση με τις προϋπάρχουσες μεταφράσεις; Όπως αποδεικνύεται από τα σχόλια στον πρόλογο της *Οδύσσειας* παρατηρούμε ότι οι άντρες μεταφραστές έχουν επίσης εσωτερικευμένες αντιλήψεις τόσο σχετικά με το ίδιο το έργο όσο και με τα θέματα που αναπαρίστανται σε αυτό (βλ. η μετάφραση του κύναι ως sluts), αλλά το γεγονός αυτό μπορεί να μην είναι εμφανές αν ο ίδιος ο μεταφραστής δεν στρέψει σκόπιμα την προσοχή του αναγνώστη εκεί όπως συνειδητά κάνει η Wilson στο *Translator's note* της, όπου εστιάζει την προσοχή μας στην προσπάθειά της να δικαιώσει τις γυναίκες του έπους. Με βάση τις συγκρίσεις και τα σχόλια της Wilson θα λέγαμε ότι οι φεμινιστικές παρεμβάσεις της δεν έχουν στόχο την αλλαγή του πρωτοτύπου αλλά μάλλον επανορθώνουν για τις προηγούμενες μεταφράσεις που προσέθεταν ιδιότητες στους γυναικείους χαρακτήρες της *Οδύσσειας* και διαιώνιζαν παγιωμένες αντιλήψεις. Εν πάση περιπτώσει η μετάφραση ενός έργου όπως η *Οδύσσεια* μπορεί να αποτελέσει μια ευκαιρία για τους μεταφραστές ώστε να προτείνουν νέες αναγνώσεις και να αμφισβητήσουν δεδομένες αντιλήψεις, αλλά και μια «πόρτα» για τον αναγνώστη για να έρθει σε επαφή με διαφορετικές ερμηνείες και αποδόσεις.

4.3 Η αναμετάφραση κλασικών κειμένων

Ως τελευταία περίπτωση μετάφρασης φεμινιστικής λογοτεχνίας θα ήθελα να αναφέρω την αναμετάφραση παλαιότερων κειμένων, συγκεκριμένα το *Room of One's Own*, και το *Yellow Wallpaper*. Το πρώτο εκδόθηκε το 2019 από τις εκδόσεις Μεταίχμιο και λίγο αργότερα το 2021 από τις εκδόσεις Ερατώ, ενώ η *Κίτρινη ταπετσαρία* το 2015 (εκδ. Λαγουδέρα) και το 2021 (εκδ. Έρμα). Και τα δύο κείμενα είναι ξεκάθαρα φεμινιστικά, γεγονός που δηλώνεται και στις περιλήψεις στο οπισθόφυλλο και τις εισαγωγές, όπου χαρακτηρίζονται και τα δύο ως «φεμινιστικά μανιφέστα». Επιπλέον περιλαμβάνουν και τα δύο *προλόγους του μεταφραστή* που δίνουν στον αναγνώστη κάποιες εισαγωγικές πληροφορίες σχετικά με το κείμενο αλλά και διευκολύνουν την κατανόηση σχετικά με την πρακτική της μετάφρασης. Το σημείωμα της μεταφράστριας αλλά και η εισαγωγή από τον επιμελητή μας παρουσιάζουν επίσης τα κίνητρα για την αναμετάφραση. Η αναμετάφραση ενός κειμένου από μόνη της αποτελεί μια ένδειξη για τη σημασία και τη διαχρονικότητα του, καθώς υποδηλώνει ότι υπήρξε η ανάγκη για επανέκδοση του κειμένου, συνήθως λόγω της επικαιρότητας του ή διότι η προηγούμενη μετάφραση είναι πλέον «ξεπερασμένη». Παρόλα αυτά είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε και τυχόν επιπλέον αιτίες καθώς αυτό μας επιτρέπει να γνωρίσουμε καλύτερα τις επικρατούσες συνθήκες και αξίες στον εκδοτικό χώρο. Για παράδειγμα στην εισαγωγή της *Κίτρινης Ταπετσαρίας* αναφέρεται γενικά ότι «...τόσο η λογοτεχνική αισθητική του κειμένου όσο και τα ζητήματα που η εποχή μας αναδεικνύει δημιουργούν τον χώρο για νέες αναγνώσεις και ερμηνείες, καθιστώντας εξίσου επίκαιρη την ιστορία αυτής της γυναίκας και τη συγγραφέα της». Η μεταφράστρια στο σημείωμα της κάνει λόγο τόσο για την καραντίνα που είναι άμεσα συνδεδεμένη με το θέμα του εγκλεισμού στο έργο, όσο και στο κίνημα #metoo και στην έντονη επιρροή των πατριαρχικών αντιλήψεων στην Ελλάδα. Πρόκειται επομένως για μια αναμετάφραση η οποία, πέρα από λόγους όπως η λογοτεχνική αξία του κειμένου, προέκυψε σε μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές εξελίξεις. Το ίδιο συμβαίνει και με το *Ένα δικό της δωμάτιο* όπου γίνεται λόγος για την επικαιρότητα του ζητήματος στην εισαγωγή στην οποία η μεταφράστρια αφιερώνει ένα τμήμα με τίτλο «Οι γυναίκες που γράφουν σήμερα» σχολιάζοντας την σημερινή κατάσταση στη θέση των γυναικών ως συγγραφέων.

Βεβαίως οι μεταφράσεις παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ εκδόσεων. Στο *A Room of One's Own*, οι δύο μεταφράσεις φέρουν και διαφορετικό τίτλο, καθώς η έκδοση του

2019 μεταφράστηκε «Ένα δικό της δωμάτιο» βάζοντας το φύλο στο επίκεντρο, ενώ η έκδοση του 2021 «Ένα δικό σου δωμάτιο» κρατώντας την αοριστία του πρωτοτύπου. Στον πρόλογο, της παλαιότερης έκδοσης η μεταφράστρια Βάσια Τζανακάρη συζητάει εκτενώς τις επιλογές της κατά την μετάφραση αναφέροντας ότι επέλεξε την απόδοση *δικό της* διότι θεωρεί ότι το κείμενο αποτελεί ένα φεμινιστικό μανιφέστο, δίνοντας έτσι ξεκάθαρα έμφαση στο ιδεολογικό κομμάτι και εκφράζοντας κατά κάποιο τρόπο και τη δική της τοποθέτηση. Από την άλλη αναφέρει ότι το *one* μέσα στο κείμενο επέλεξε να το αποδώσει με β' πληθυντικό, καθώς το *καμιά* αν και ενδιαφέρουσα προσέγγιση φεμινιστικής μετάφρασης θα ξένιζε τον αναγνώστη (2019:13). Γίνεται επομένως μια προσπάθεια να διατηρηθούν οι ισορροπίες και αποφεύγονται οι πιο ριζοσπαστικές στρατηγικές. Η συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για την επιρροή που έχουν οι νόρμες και οι προσδοκίες του αναγνώστη στις επιλογές του μεταφραστή όπως αναφέρθηκε και στις προηγούμενες ενότητες. Ίσως βέβαια δεν είναι και απαραίτητη κάποια έντονη τροποποίηση από τη μεταφράστρια- σαφώς το θέμα και το μήνυμα της Woolf είναι άμεσα φεμινιστικό και γραμμένο από γυναίκα, η οποία μάλιστα έχει έντονη επίγνωση της έννοιας της *γυναικείας και φεμινιστικής γραφής*.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι στην περίπτωση της αναμετάφρασης κλασικών κειμένων βλέπουμε πολύ πιο έντονα τη συμβολή του μεταφραστή σε σχέση με τις μεταφρασμένες εκδόσεις έργων προσφάτως εκδοθέντων όπου συχνά δεν διαθέτουν κάποια εισαγωγή από τον μεταφραστή. Από τα βιβλία που έχουν αναφερθεί εδώ μόνο το *Κορίτσι*, *Γυναίκα*, *Άλλο* περιλαμβάνει πρόλογο κι αυτό πιθανότατα επειδή πρόκειται για μέρος σειρά μεταφρασμένης λογοτεχνίας και συμμορφώνεται στο χαρακτηριστικό ύφος της (δηλαδή περιέχει αναλυτικά σχόλια, πρόλογο, συγκεκριμένη γραμματοσειρά κτλ.)

5 Συμπεράσματα

Είναι εμφανές ότι έχει γίνει μια σημαντική πρόοδος στο πεδίο της φεμινιστικής μετάφρασης καθώς πλέον δεν παρατηρούμε μόνο μεταφράσεις έργων από άντρες συγγραφείς αλλά διαθέτουμε μια ποικιλία έργων γυναικών προς επιλογή, στα οποία οι συγγραφείς χρησιμοποιούν την προσωπική τους φωνή και γυναικεία γραφή. Αλλά και η ίδια η φεμινιστική λογοτεχνία γίνεται πιο συμπεριληπτική και διατομεακή χάρη στην ποικιλία εθνικοτήτων των συγγραφέων που μεταφράζονται αλλά και την ποικιλόμορφη πλέον θεματολογία. Τα γεγονότα των τελευταίων ετών φαίνεται να έχουν επηρεάσει

καθοριστικά την εκδοτική και μεταφραστική δραστηριότητα, κάτι που επιβεβαιώνεται ιδιαίτερα από τα παρακείμενα που αποδεικνύονται πολύτιμη πηγή πληροφοριών για το κείμενο αλλά και τη μεταφραστική διαδικασία διευκολύνοντας την εμπειρία της ανάγνωσης. Αλλά και αντιστρόφως, η μετάφραση παίζει σημαντικό ρόλο στην ευαισθητοποίηση του αναγνώστη σχετικά με τα τρέχοντα ζητήματα.

Η μετάφραση φεμινιστικής λογοτεχνίας φαίνεται να είναι καθοριστική για την εισαγωγή νέων όρων και επομένως για τη γενικότερη ανανέωση της ελληνικής γλώσσας, αλλά ενθαρρύνει και την επαναξιοποίηση παλαιότερου περιεχομένου προσαρμόζοντάς το στις ανάγκες και συνθήκες της εποχής. Έτσι, εμπλουτίζεται ο λογοτεχνικός κανόνας αλλά και οι μεταφραστικές σπουδές. Συνολικά, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αντιμετωπίζοντας τη μετάφραση πιο ολοκληρωμένα, λαμβάνοντας δηλαδή υπόψη τους παράγοντες που βρίσκονται στο παρασκήνιο όπως το εκδοτικό δίκτυο και τις κοινωνικές συνθήκες, μπορούμε να αξιολογήσουμε καλύτερα τη μεταφραστική διαδικασία και να εμπλουτίσουμε τις γνώσεις μας στο αντικείμενο. Ειδικά, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο να εξεταστούν διαφορετικές περιπτώσεις φεμινιστικής μετάφρασης λογοτεχνίας στα επιμέρους λογοτεχνικά συστήματα διαφορετικών χωρών προκειμένου να εξαχθούν περισσότερα και πιο επίκαιρα συμπεράσματα αλλά και να περιοριστεί η μέχρι τώρα ευρωκεντρική και ιδιαίτερα αγγλοαμερικανική εστίαση του συγκεκριμένου κλάδου.

Βιβλιογραφία

- Adkins, A., & Pollard, J. (2023, 3). *Greek mythology*. Ανάκτηση από Encyclopaedia Britannica.
- Alami, M. (2016). Approaches to Gender Studies: A Review of Literature. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 3, 247-256.
- Baker, M. (1992, 7). *In Other Words*. Routledge.
- Baker, M. (2000). Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator. *Target. International Journal of Translation Studies*, 12(2), 241-266. doi:10.1075/target.12.2.04bak
- Barry, P. (1995). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*.
- Bassnett, S. (2000). *Συγκριτική Γραμματολογία: Κριτική Εισαγωγή*. Πατάκη .
- Bassnett, S., & Lefevere, A. (1998). *Constructing cultures: Essays on literary translation* (Τόμ. 11). Multilingual Matters.
- Bastin, G. L. (2019). Adaptation. Στο G. Saldanha , & M. Baker, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (σσ. 10-14). Routledge.
- Bolaños Cuéllar, S. (2011). Gregory Rabassa's Views on Translation. *Forma y Función*, 24, 107-129.
- Castro, O., & Ergun, E. (2018). Translation and Feminism. Στο J. Evans, F. Fernandez, J. Evans, & F. Fernandez (Επιμ.), *The Routledge Handbook of Translation and Politics* (σσ. 125-143). London: Routledge.
- Chaal, H. (2019, 4). Literary translation difficulties. Στο *Literary Translation from Translation to Creativity* (σσ. 130-143). Jordan: Modern Books'World.
- Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa. *Signs*, 1(4), 875-893. Ανάκτηση από <http://www.jstor.org/stable/3173239>
- de Lima Costa, C., & Alvarez, S. E. (2014). Dislocating the Sign: Toward a Translocal Feminist Politics of Translation. *Signs*, 39(3), 557–563. doi:<https://doi.org/10.1086/674381>
- Evaristo, B., & Χατχούτ, P. (2020). *Κορίτσια, Γυναίκα, Άλλο*. Gutenberg.

- Even-Zohar, I. (1979). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 1((1/2)), 287–310.
doi:<https://doi.org/10.2307/1772051>
- Even-Zohar, I. (1990). The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Poetics Today*, 11(1), 45-51. doi:10.2307/1772668
- Federici, E., & Leonardi, V. (2013). *Bridging the Gap Between Theory and Practice in Translation and Gender Studies*.
- Gilman- Perkins, C., & Σταυρίδου, Δ. (2021). *Η κίτρινη ταπετσαρία* . Έρμα.
- Homer, & Wilson, E. (2018). *The Odyssey*. Norton.
- Hond, P. (2022). *The peculiar perils of literary translation*. Ανάκτηση από Columbia magazine: <https://magazine.columbia.edu/article/peculiar-perils-literary-translation>
- Lefevere, A. (2016, 10). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Revised and enlarged. | Revised and enlarged edition has a new: Routledge.
- Miller, M., & Παπαμιχαήλ-Λαίνα, Κ. (2019). *Κίρκη*. Διόπτρα.
- Munday, J. (2008, 5). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge.
- Nam-Joo, C., & Κονταξάκη, Α. (2022). *Κιμ Τζιγιάνγκ, γεννημένη το 1982*. Μίνωας .
- Nord, C. (2018, 2). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained* (2nd εκδ.). Routledge.
- Omnia. (2018, March). *Emily Wilson is the first woman to translate homer's odyssey into English*. Ανάκτηση από Omnia. Penn Arts & Science: <https://omnia.sas.upenn.edu/story/emily-wilson-first-woman-translate-homers-odyssey-english>
- Oyali, U. (2015). A Critique of Functionalist Approaches to Translation Studies. *Journal of the Linguistic Association of Nigeria*, 18, 51 - 64.
- Rampton, M. (2015, 10 25). *Four waves of feminism*. Ανάκτηση από Pacific University: <https://www.pacificu.edu/magazine/four-waves-feminism>

- Reiss, K., & Vermeer, H. (2014, 4). *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*. Routledge.
- Saint, J., & Γεροκώστα, Έ. (2022). *Αριάδνη*. Κάκτος.
- Sellers, S., & Plain, G. (2007, 8). *A History of Feminist Literary Criticism*. (G. Plain, & S. Sellers, Επιμ.) Cambridge University Press.
- Simon, S. (2003, 9). *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics Of Transmission*. Routledge.
- Venuti, L. (1992, 10). *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. (L. Venuti, Επιμ.) Routledge.
- Venuti, L. (1995, 11). *The Translator's Invisibility: A history of translation*. Third edition. | New York: Routledge, [2018] | Reissue of: Routledge.
- Venuti, L. (1998). *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. Routledge.
- von Flotow, L. (1991). Feminist Translation : Contexts, Practices and Theories. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*, 4(2), 69-84. doi: 10.7202/037094ar.
- Von Flotow, L. (1997). *Translation and Gender: Translating in the 'Era of Feminism'* (1st εκδ.). Routledge.
- Woolf, V., & Τζανακάρη, Β. (2019). *Ένα δικό της δωμάτιο* . Μεταίχμιο.
- Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής & Ισότητας των Φύλων. (2020). *1η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών*.
- Γούτσος, Δ. (2020). *Γλώσσα: Κείμενο, Ποικιλία, Σύστημα* (2nd εκδ.). Αθήνα: Κριτική.
- Δημητρούλια, Ξ., & Κεντρωτής, Γ. (2015). *Λογοτεχνική μετάφραση-θεωρία και πράξη [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανάκτηση από <https://hdl.handle.net/11419/5252>
- Κεντρωτής, Γ. (1996). *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*. Αθήνα: Διάυλος.
- Μάγρα, Η. (2021, 2 27). *Το #MeToo έφτασε και στην Ελλάδα*. Ανάκτηση από Η Καθημερινή: <https://www.kathimerini.gr/society/561255481/to-metoo-eftase-kai-stin-ellada>

Ποσοτικά Δεδομένα - 2021 - Γυναικοκτονία: Ελληνικό Τμήμα Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου (EOF) για τη γυναικοκτονία. . (2022, 11). Ανάκτηση από European Observatory on Femicide: <https://femicide.gr/posotika-dedomena-2021/>

Χατζηγιαννάκης, Ο. (2021). *Πανδημία & γυναικοκτονία: Η έμφυλη βία στην Ελλάδα.*